

יד
מדר"ע

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
מטות
תמוז ה'תשע"ז ב'שכ"ח
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

ביאור נוסח התכלאל ופירוש מהרי"ץ זיע"א בעץ חיים על פסקת "כי בעוונותינו ובעוונות אבותינו, אנו מונים לחרבן בית אלהינו וכו'" הנאמרת בליל תשעה באב, ומדוע אנו מונים גם את מניין השנים לחרבן בית ראשון. התייחסות מרן שליט"א לסיפור שפורסם בשם הגר"י גלינסקי זצ"ל שראה את החזו"א זצוק"ל שמח מאד לאחר שעייין בספר תורה מתימן שהיה לפניו ושהוא כביכול בן 2500 שנה. כמו כן התייחסות לדברי הגר"מ שטרנבוך שליט"א שכתב בעניין השינויים שבין ספרי התורה של ק"ק תימן יע"א לבין הס"ת של עדות אחרות, ועל מ"ש בדבר ס"ת אלבם שהיה בראש העין שהוא כביכול מזמן עזרא הסופר. מפאת ימי בין המצרים, ההתייחסות למה שפורסם בעלון בית נאמן האחרון תהיה בעזה"ת במוצש"ק נחמו. טעות גמורה והוצאת דיבה במה שפורסם בשם הר"י פרידמן שליט"א בעלון אמרות טהורות, שהעולים מתימן לא"י בעליית "על כנפי נשרים" היו כביכול בקושי דתיים, ולכן התקלקלו בנקל. תגובה לטוען כנגד התפילין שעמם עלו אבותינו מתימן, שכביכול הן פסולות כיון שלא היו מרובעות לגמרי. חשיבות אמירת התפילה לפני הלימוד והתפילה שלאחר הלימוד.

כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642

שלוחה 6

קול הלשון – 03-6171031

מספר השיעור בדיסקים ובקו "קול יהודי תימן" – 408

השיעור מוקדש להצלחת הילד
ה"ה יצחק יצ"ו בן הרב אתי דהרי הי"ו.
המקום ברוך הוא יפתח ליבו לתלמוד תורתו,
ויגדלהו לעבודתו ויראתו, וימלא כל משאלות
ליבו וליבכם לטובה, אכ"ר.

השיעור מוקדש

להצלחת הילד יצחק יצ"ו בן הרב אתי דהרי הי"ו.
המקום ברוך הוא יפתח ליבו לתלמוד תורתו, ויגדלו
לעבודתו ויראתו, וימלא כל משאלות ליבו וליבכם
לטובה, אכ"ר.

ביאור נוסח התכלאל בפיסקת 'כי בעוונותינו ובעוונות
אבותינו אנו מונים וכו' הנאמרת בליל תשעה באב,
ופירוש מהרי"ץ זיע"א בעץ חיים על כך. ומדוע אנו
מונים את מניין השנים גם לחרבן הבית הראשון.

כתוב בפסוק [איכה ה', כ"א], הַשִּׁיבֵנו יְיָ אֱלֹהֵינוּ
וְנִשְׁוֹבָה חֵדֶשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם. בערבית לתשעה
באב, בנוסח תכלאל עץ חיים [ח"ב דף ט"ז ע"ב]
כתוב כך, כי בעוונותינו ובעוונות אבותינו, אנו
מונים לחרבן בית אלהינו, ולפיזור עם יי אלה
מעל אדמת קדשנו. בקהילות אחרות, מקובל
בדרך כלל לספור לפי חרבן בית שני בלבד, כי
הוא חמיר לן כנודע, שהרי הגלות כיום היא
מאז. [הראיה לזה ממה שבצום י"ז בתמוז, היה
שינוי בין חרבן בית ראשון לבית שני, כי בבית
ראשון הבקעה העיר לא ביי"ז בתמוז, אלא
בט"ו בתמוז, ואנו נוהגים לצום לפי חרבן בית
שני, משום שהוא חמיר לן, כמו שכתבו
הפוסקים בסימן תקמ"ט]. אפילו הכי, בנוסח
בלדי לפי מהרי"ץ, מונים גם לחרבן בית ראשון.
מהרי"ץ מסביר את הסיבה לכך, מפני שגלות
תימן היא מבית ראשון. והן אמת שלרוב
קהילות ישראל הגלות היא מבית שני, מכל
מקום גלות תימן אינה מאז אלא מבית ראשון.
בזמן בית שני, לא היו יהודי תימן בארץ
ישראל, ולהלן נבאר זאת בעז"ה.

הנוסח הוא כך, מונים לחרבן בית אלהינו
ולפיזור עם יי אלה וכו', דהיינו הגלות. היום
לחרבן בית שני אשר בנה עזרא אדוננו ... שני
יגונותינו. כאן מונים את השנה שצריכה להיות
לשנת החרבן. כתבו בספר התכלאל, אשר
נדפס בשנת ה'תרנ"ז ליצירה, שהשנה היא
1829 לחרבן הבית השני. ומהרי"ץ בכת"ק,
כתב את התאריך שהיה בזמנו. השנה שנת
ה'תשע"ז, אנו מונים 1949 שנים לחרבן בית
שני, בעוונותינו הרבים.

בהמשך הקינה שם כתוב, ולחרבן בית ראשון
ולפיזור אנשי גלותנו, אנחנו הגולים פה
בארצות מוננו. היינו בארצות אויבינו שהם
מונים (מלשון הונאה) ומצערים אותנו. היום
2319 שנים, מובן גם כן, שזאת בשנת
ההדפסה, אבל כיום אנו מונים השנה, 2439
שנים לחרבן בית ראשון. על רוב עונותינו. על
זאת נשכבה בבשתנו ותכסנו כלימתנו וכו'.

מהרי"ץ בעץ חיים [שם] מסביר את העניין
במלים 'ולפיזור אנשי גלותנו', וז"ל, הרמז בזה,
על גלות ארץ התימן, שהיתה גלותם מימות
החרבן הראשון, כמקובל בידינו. ולא עלו עוד
בבניין בית שני, כי בצפייתם צפו שעתיד
ליחרב. 'בצפייתנו צפו', היינו על דרך הפסוק
באיכה [ד', י"ז], בְּצִפְיֵתֵנו צָפִינוּ. ועיקר הכוונה
בזה היא, כעין חזון ורוח הקודש. ודרשו בה,
'פִּשְׁטָתִי אֶת בְּתֻלְתִּי אֵיכָכָה אֶלְבָּשָׁנָה' [שיר
השירים ה', ג']. והדברים עתיקים ומפורסמים.
[בדפוס הדפיסו בטעות 'הדברים עמוקים
ומפורסמים', כי הם לא הבינו את הכוונה.
בכת"ק של מהרי"ץ כתוב 'עתיקים'].

הסיבה שלא עלו הגולים לבית שני, לא היתה
רק בארץ תימן. היו כמה ארצות, שלא רצו
לעלות עם עזרא. הרי עזרא עלה מבבל, והוא
העלה עמו את כל פסולי החיתון, שהרי אמרו
בקדושין [דף ס"ט ע"ב], אמר ר' אלעזר, לא עלה
עזרא מבבל עד שעשאה כסולת נקיה, ועלה.

מבואר בגמ' קדושין שם, שעזרא עשה זאת
בגלל שהוא חשש לתערובות, והיינו מכיון
שלא נשארו אחריו גדולי תורה בבבל, לא היה
מי שיפסוק את הדין. לכן הוא העלה את כל מי
שהיה חשש בייחוסו עמו לארץ ישראל. הוא
השאיר בבבל את מי שהיה סולת נקיה, את
אלו שלא היה פגם בייחוסם.

ישנם שטענו, כי בגלל זה לא רצו אבותינו
לעלות לארץ ישראל, כיון שהם חששו
שיתערבו עמם פסולי החיתון. איני יודע, האם
זאת בדיחותא, או שזה ברצינות. אבל מי

אזרתי עוז ושאלתי, "רבי, לשמחה מה זה עושה?" מדוע הרב שרוי בשמחה רבה כל כך? מה כבר מצאת? איזה חידוש יש בס"ת זה?

אמר לי, "מסורת ביד יהודי תימן, שכאשר הזהירו הנביאים מפני חרבן הבית, והתריעו על הגלות הממששת ובאה, קמו אבותיהם וגלו לתימן, בטרם תבוא הרעה. מזה אלפיים וחמש מאות שנה, מתקיימת קהילתם, והביאו עמם ספר תורה ישן נושן, מעת התיישבותם, ספר תורה בן אלפיים וחמש מאות שנה!

המשיך החזו"א, ביקשתי לראותו, והביאוהו. וראוהו, אות באות, בלא שינוי. לא כתוב 'בלי שום שינוי', אלא כתוב 'בלי שינוי'. כנראה שהוא ידע, שישנם קצת שינויים... אשרי העם שככה לו, שרשרת אחת הנטויות והולכת ממעמד הר סיני. אילו היה לי כח, הייתי קם ורוקד עם ספר התורה".

הרב גלינסקי ממשיך לספר, נזכרתי בדברי הגמרא (סנהדרין דף צ"ט ע"ב), מיהו אפיקורוס? האומר מה הועילו לנו חכמים בתלמודם, מעולם לא התירו לנו עורב, ולא אסרו בן יונה.

כך לשון הגמרא במסכת סנהדרין [שם], איזהו אפיקורוס? האומר מאי אהנו לן רבנן, מעולם לא שרו לן עורבא, ולא אסרו לן יונה. דהיינו, איזו תועלת יש מחז"ל? העורב נשאר אסור באכילה, ואת היונה לא אסרו. האפיקורוס, מזלזל בדברי החכמים.

מסיים שם הגר"י גלינסקי, והלא זו גאוותנו ועל כך אֶשרנו, שזו התורה לא תהא מוחלפת ממעמד הר סיני ועד סוף כל הדורות. העורב אסור ובן היונה מותר. זהו כח שרשרת הדורות. יהודים מתימן מביאים ספר תורה עתיק, כמו הנפוץ היום אצל כולם. הרי זה מראה, את הקשר העצום, שבין הדורות. להורות, שהתורה לא מוחלפת, ולא משתנה מדור לדור.

ששמעתי, אמר זאת ברצינות. ויש נותנים טעמים אחרים.

הסיבה המפורסמת לכך היא, מה שמביא מהרי"ץ על כך, שידעו שבית המקדש עתיד ליחרב, והוא מסיים, כי 'הדברים עתיקים ומפורסמים'. כמה ארצות נוספות, לא עלו גם הם לבניין הבית השני. גם גלות אשכנז המקורית, לא עלו לבית שני. גם בני גרבא, אומרים שהם לא עלו לבית שני, וגלותם היא מימות בית ראשון.

ידוע מה שאומרת הגמרא על כך [כתובות כה.], בביאת כולכם אמרתי, ולא בביאת מקצתכם. הרי שלא עלו כולם.

התייחסות מרן שליט"א לסיפור שפורסם בשם הגר"י גלינסקי זצ"ל, שראה את החזו"א איש זצוק"ל שמח מאוד לאחר שעיין בספר תורה מתימן שהיה לפניו, וסבר שהוא מלפני 2500 שנה.

ראיתי בעבר בספר 'זהגדת', הכולל קובץ מדרשות הגר"י גלינסקי זצ"ל, דבר מפליא. הוא היה דרשן מפורסם, פה מפיק מרגליות. נזכרתי בדרשתו הנ"ל, כי היא נדפסה שוב בחוברת לקראת שבת מלכתא [דף 15] שבהוצאת דרשו, בפרשת במדבר, שנתנו זאת ה'תשע"ז.

הוא מספר כך, נכנסתי לחזו"א זצ"ל, והיה זה בשנת ה'תש"י, בזמן העלייה הגדולה מתימן. הרי עליית 'על כנפי נשרים', היתה בשנת ה'תש"ט, א"כ כאן מדובר על שנה אחרת. ומצאתיו מעיין בריכוז רב בספר תורה עתיק, ישן נושן, שהיה פתוח לפניו על השלחן. לא הבחין בבואי, כל כולו היה שקוע בעיונו.

כעבור שעה ארוכה, נשא את ראשו, ושמחה בה רבה השתקפה בפניו, אור זרח בעיניו.

החפץ חיים זצ"ל היה אומר, כמה יש להתרגש כשזוכרים שמה רבינו הניח אותן תפילין שאנו מניחים, ושמר אותה שבת שאנו שומרים. מזמן משה רבינו, אין שום שינויים וחידושים. ומאז ועד היום, יוקדת השלהבת ומועבר הלפיד בטהרתו מדור לדור.

לפני כן היתה לו שאלה, מה רוצים האפיקורוסים? וכי הם רוצים, שרבנן יאסרו את היונה, ויתירו את העורב? הרי הם לא ירוויחו מאומה, כיון שבכל מקרה דבר אחד יהיה עדיין אסור. אלא בהכרח, שהאפיקורוסים רק רוצים להחליף ולעשות שינויים, אפילו שאין להם תועלת.

הרי בלאו הכי, שיטת האפיקורוסים תמוהה ומוזרה, שהרי מי רוצה לאכול את העורב? הלא אין לבשרו טעם? הרי בשרו נוקשה. אלא בהכרח, כפי שאמרנו, שהם מחפשים רק להקשות קושיות וטענות, והעיקר לשנות מן המקובל.

עד כאן מן הכתוב שם, והדברים נחמדים.

אבל לגבי ספר התורה הזה, לומר שהוא בן 2500 שנה, איפה הוא? הדבר לא מתקבל על הדעת. החשבון שהוא עשה, הוא אכן נכון, כי המעשה הזה היה בשנת ה'תש"י, לפני שבעים ושבע שנים, ואנו כיום מתקרבים לאלפיים וחמש מאות שנים מזמן חרבן הבית הראשון. אבל אין לנו ס"ת ישן נושן כזה.

אסור לחפות על האמת. לצערנו, מספרים כיום סיפורים, שהם אינם נכונים. ספרי התורה העתיקים המוכרים, הם אולי בני חמש מאות שנה. זה יכול להיות. אבל 2500 שנה, זאת גוזמא.

ישנם הרבה פתיים, שאין להם הבנה והבחנה, וכל דבר ישן שהם מצאו, הם מביאים אותו שהוא כביכול עתיק מאד. דבר כזה, אינו קיים במציאות.

התייחסות לדברי הגר"מ שטרנבוך שליט"א שכתב בעניין השינויים שבין ספרי התורה של ק"ק תימן יע"א, לבין ספרי התורה של עדות אחרות, ועל מ"ש עוד בדבר ספר תורה המכונה 'אלבס', שהוא כביכול מזמן עזרא הסופר.

אותו הדבר, לגבי מה שהביא הגר"מ שטרנבוך שליט"א, בספר מצות היום [דף לד]. הוא מביא את השינויים שישנם בין ספרי התורה שלנו, לבין ספרי התורה שלהם. הגר"מ שטרנבוך, היה אז ראש ישיבה בראש העין, וממילא הוא בירר עם התושבים והרבנים שם הרבה דברים, בנוגע למסורת שלנו.

וזה לשונו שם, כבר מנה מחבר אחד, ארבעה עשר שינויים חשובים בין כל ס"ת דתימנים שקורין בהם היום, לס"ת דאשכנזים, ולכל מנהג יסוד ושורש בקדמונים וכמו שיבואר.

הוא מתחיל למנות, אצלינו 'גדול עונני מנשא' [בראשית ד', י"ג], לתימנים 'מנשא'. אצלנו זה חסר וא"ו. כשמגיהים ספר תורה אומרים "מנשא", כי לא קוראים לפי הניקוד, אלא לפי האותיות. האשכנזים והספרדים לפי זה יקראו "מנשא". אחר כך, 'מענינות' [שם ז', י"א], לתימנים מעינת. חסר וא"ו. לאחר מכן, 'יְיָהּ כָּל יְמֵי נַח' [שם ט כט], לתימנים ויהיו. הוא ממשיך ומביא את כל השינויים.

לא ברור, מדוע הוא לא ציין את שם הספר, שממנו הוא לקח את כל השינויים הללו. הוא רק כתב, 'מנה מחבר אחד' נראה, שהוא לא רצה להזכיר את שמו.

ברגע הראשון חשבתי, שהוא התכוון לספר סערת תימן, ואולי הוא לא רצה להזכירו בשמו, כי תחילת הספר נראית קצת "השכלה". נודף ריח רע. אנשים מהאוניברסיטה השתתפו בעריכת הספר וכו', והכניסו שם את פתיחתם והקדמתם, והרב המחבר עצמו הוצג כ"משכיל". והגר"מ שטרנבוך, רצה להרחיק מן הכיעור.

בשלחן ערוך י"ד ריש סימן ער"ה דיגנז, ובכל הפוסקים. וכן שינויים בתיבות דמעכבי, ויש בהו עוד כמה שינויים.

ומכל מקום, אלו קורין בס"ת כדידהו ואלו כדידהו, אף שזה פסול לזה. וס"ת שלנו, כל גאוני הדורות וקדושי עליון החזיקו כן. ומאידך גיסא בנוסח תימן בכל ס"ת דידהו, אף אלו שישנים ביותר. ולפי קבלתם יש כמה ס"ת מזמן עזרא, או קרוב לתקופתו, כנוסח שלהם ממש.

הדבר הזה הוא פלא גדול, היאך יתכן ספר תורה, מזמן עזרא הסופר? הרי בקושי הספר של 'בן אשר' שרד, והוא מלפני כאלף שנה בלבד. מזמן עזרא, עד זמננו, עברו קרוב לאלפיים שנה (1950 שנה בערך).

והוא ממשיך וכותב, ויש יסוד גם לנוסח דידהו בגדולי הקדמונים, וכמו שיבואר. (וכן כאן בראש העין, ס"ת ישן נושן המכונה "אלבוס", שלפי קבלתם מזמן עזרא, רק אין שם תגין אפילו דשעטנ"ז ג"ץ. והתימנים מספרים נפלאות שנושעו ונושעים על ידו. והנוסח שם מדויק, הכל כמנהגי תימן שהבאנו).

הוא כתב 'אלבוס', בוא"ו וחולם, כעין אלבוס תמונות... אבל אנו אומרים, 'אלבס' בקמץ, שבעברית כיום זה חולם. אומרים שהספר מכונה כך, מפני שכשהסופר רצה להשתיק את בני הבית בכדי שלא יפריעו לו במלאכתו, היה אומר 'אלבס'. הוא היה מכוון בקדושה וטהרה, ובפרט בכתובת השמות, מפני כן נקרא כך. זה כמו לבלוס את הפה, וכמ"ש בס"ד בעיני יצחק על שלחן ערוך המקוצר, הל' כתיבת ס"ת סימן קס"ה אות קל"א. ועיין בספר בחירי סגולה להר"פ גראדי, ריש דף ק"ד.

הספר 'אלבס', הוא ספר מקודש, והוא קיים עד היום בראש העין. [אמנם, יש טענות ומענות, האם הספר המוכר כיום בשם זה הוא אכן כך, או שהחליפוהו והעלימו את הספר האמיתי,

אבל לאחר מחשבה הבנתי, כי לא מסתבר שהוא מתכוון אליו. אף שמה"ר עמרם קורח שם [מדף ק"ג], הוא הראשון שהביא את השינויים, על פי מה"ר יוסף שמן זצ"ל, אשר היה סופר מובהק באותו הדור. מה"ר יוסף שמן, בדק ומצא את כל השינויים בספרי התורה. לפניכך, לא היתה רשימה מושלמת. הוא הראשון שעשה זאת, וכולם העתיקו את השינויים ממנו.

לא יתכן, שהגר"מ שטרנבוך מתכוין לספר סערת תימן, כי מלבד השינויים בחסרות ויתרות, ובסדר הפרשיות הפתוחות והסתומות, הוא מביא בכללם את השינוי במי"ם שבפרשת צו, בפסוק על מוקדה [ויקרא ו ב], שלפי שאר העדות היא זעירא, ולפי התימנים היא אינה זעירא אלא רגילה. ביחד י"ד שינויים. אבל ספר סערת תימן, לא הביא את השינוי הזה ביחד אתם. א"כ בהכרח, שעמד לנגדו ספר אחר. ישנם עוד חילוקים ברב ובזעיר, כגון בפסוק, נִצֵּר חֶסֶד לְאַלְפִים [שמות ל"ד ז], אצלנו הנו"ן רגילה ולא רבתי. וכן בפס' זֶה סֵפֶר [בראשית ה', א'], הסמ"ך רבתי. ועוד.

השינויים באותיות גדולות וקטנות, אינם מעכבים. לעיכובא הוא, כגון חסר ויתר, ושינויים בסדר הפרשיות. את השינויים הללו, שאינם מעכבים, הביא בסערת תימן ברשימה נפרדת, בדף ק"ה.

אלא כנראה הוא נתכוון, לספר דברי שלום (על חלק הדקדוק) של הרשי"ה, כי אכן שם הובאו י"ד השינויים הללו יחד, במבוא דף ו'. ואכן זה מתאים, כי הספר מצות היום נדפס בשנת ה'תשל"א, ודברי שלום, שנה לפני כן, בשנת ה'תש"ל. והוא לא רצה להזכירו, מפני שהרשי"ה היה חבר ברבנות הראשית. [ועיין עוד שו"ת מקוה המים חלק ג' דף כ"א].

מסיים הגר"מ שטרנבוך כך, והמשכיל מבין, שהשינויים כאן הם לעיכובא ממש, בין החילוק אי הפרשה פתוחה או לא שמעכב, וכמבואר

עקב סכסוכים בין המשפחות. ואם זה אכן כך, אז צריכים לבדוק זאת מחדש. אני ראיתי תצלום שלו, והובא בספר יריעות שלמה [ח"ב דף רעא], ולפי צורת הכתב שלו הוא מלפני שלוש מאות שנה, או שלוש מאות וחמשים שנה בלבד.

לספרים העתיקים, מלפני כחמש מאות ושש מאות שנה, היה סוג כתב אחר. ואילו ספר 'אלבם', הוא כפי הכתב שכתבו בדורות האחרונים, א"כ בהכרח שאינו קדום כל כך. טעות חמורה לומר, שישנם כיום ספרים, מזמן עזרא הסופר. וכמו שאמרנו, הדבר מוכח מניה וביה.

כפי שאמרנו, מספרים נפלאות על הספר 'אלבם' וספרים כיו"ב. הדבר נעשה, מרוב קדושת הסופרים. אבל אין בהם תגין, והדבר תמוה, וכי בזמן עזרא לא תייגו את הספרים?

צריכים לדעת, שישנם שני סוגי תגין. יש תגין הידועים לכולם כיום, באותיות שעטנ"ז ג"ץ. ויש תגין אחרים, המובאים בקדמונים, וגם הרמב"ם הזכירם בדיני כתיבת ספר תורה [פ"ז הל"ח] להורות לסופר בזה"ל, ויזהר באותיות הגדולות, ובאותיות הקטנות, ובאותיות הנקודות, 'אותיות הנקודות' היינו כמו בפסוק, וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵינוּ, שנקוד על הו"ד. וכן בפסוק [דברים כ"ט, כ"ח], לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד עוֹלָם שֶׁמְנוּקָד בספרי תורה אחד עשר נקודות.

ממשיך הרמב"ם להזהיר לסופר, ובאותיות שצורתן משונות כגון הפיי"ן הלפופות והאותיות העקומות, כמו שהעתיקו הסופרים איש מפי איש. ויזהר בתגין ובמנינם, יש אות שיש עליה תג אחד, ויש אות שעליה שבעה. וכל התגין כצורת זי"ן, הן דקין כחוט השערה.

ישנם תגין, מאחד ועד שבע. יש אות שיש עליה תג אחד, ויש אות שיש עליה שנים וכו', עד שבע תגין באות אחת.

לעומת זאת המאירי בספר קרית ספר [מאמר ב חלק א] מביא מסורת, שיש עד תשעה תגין על אות אחת. כגון באות שי"ן, לא מתייגין שני תגין על כל זא"ן, אלא כותבים על כל זא"ן שלושה תגין, כך שבסה"כ יש תשעה תגין. וכיו"ב בעייניי.

היום בזמנינו, אין דבר כזה. כותבים את שלושת התגין כיום, בצד שמאל של האות. את שעטנ"ז ג"ץ. אבל שיטת הקדמונים, והרבה ראשונים, היתה אחרת. מי שיפקח את עיניו בשיטת הרמב"ם, יבין שהוא סובר שדוקא במזוזה מתייגין שעטנ"ז ג"ץ, ולא בספר תורה. הרמב"ם הביא את תיוג האותיות, בעניין מזוזה, ומקורו ממס' מנחות [דף כ"ט ע"ב], אמר רבה, שבעה אותיות צריכות שלושה זיונין, ואלו הן, שעטנ"ז ג"ץ. והנושא שם הוא, לגבי מזוזה, רק שזה אינו מפורש בהדיא, ולכן ישנן דעות אחרות בכך.

וזה לשון הרמב"ם [מזוזה ה ג], פרשה ראשונה יש בה שבע אותיות. על כל אות ואות מהן שלשה זיונין, ואלו הן. שי"ן עיי"ן של שמע. ונו"ן דנפשך. ושתי זיונין של מזוזות. ותרי טיתי"ן של לטוטפת. אלו אותיות של שעטנ"ז. ואכן לא את כל אותיות שעטנ"ז ג"ץ מתייגין במזוזה, אלא אותיות מסויימות שמנאם הרמב"ם.

בעזונותינו הרבים התבלבלה המסורת. לתייג כמה אותיות של שעטנ"ז ג"ץ במזוזה בשלושה זיונין, הרי זה קל, ולא נשכחה המסורת. אבל לא זכרו את כל התגין בספר תורה, כי יש אותיות שהם בעלי תג אחד, ויש שני תגין וכן הלאה עד שבע [או עד תשע], ונהיה בלבול גדול ושכחת המסורת, עד שכתב הרמב"ם בתשובותיו, שבעיקבות חילוקים אלו יש ארצות שהפסיקו לתייג לגמרי, ואנחנו רואים כי ביניהם היא ארץ תימן. גם מהרי"ץ כתב זאת בהדיא ואמר כי בספרי תורה הקדמונים אין תגין, כיעויין בשו"ת פעולת צדיק ח"א סימן רכ"א.

אחת המסורות המונות אותם, יושמו על אות שני תגין, ועל פי אחרת יושמו עליה שלשה, או אחד. ומקצת האותיות נמצאות בתגין על פי מסורת אחת, ואין עליהן דבר על פי מסורת אחרת. ישנם הרבה מלים כפולות, ונהיה בלבול. זה אמר שמתייגין אות זו, וחבירו אמר שמתייגין אות אחרת, ובאות זו אין שום תגין.

ומאחר שרבתה המחלוקת בזה, ועל פי עיקר הדין אין השמטתן פוגעת ואינה פוסלת, הואיל וכתבתם אינה אלא חיקוי לספרים שכתב משה רבינו ע"ה, ראו מקצת אנשי המדינות להשמיטם ולהחסירם מן הספרים בכלל, בגלל המחלוקת שנפלה בהם. שהרי אין (עוד) בכתבתם חיקוי לאותו הספר הנזכר לעיל. אותם המדינות אמרו, בשביל מה נסתבך? הרי הדבר אינו ברור, וכיון שהתגין אינן מעכבים, הם ויתרו עליהם.

ומקצת החכמים חושבים שזאת הדעה מוטעית, ואין המחלוקת שנפלה במספרם מחייבת להשמיטם, הואיל ויש מחלוקת גם במספר הפרשיות ובדבר הסתומות והפתוחות מהן, ואין זה מחייב להשמיטן. הרי ישנה גם מחלוקת, בסדר הפרשיות, ואפילו הכי – והם כותבים אותם על פי הדעה המפורסמת. נוקטים כפי מה שאנו יכולים לתפוס.

וזה הראוי, ואל זאת הדעה נוטה אני. ומצוה מן המובחר לבחור אלו התגין בתפלין והמזוזה וספרי התורות על פי הדעה המפורסמת. ומי שאינו משגיח בזה ואינו כותבם, לא הפסיד ולא פסל, אבל אין מן המובחר. וכל הספרים שבמערב כותבים בהם התגין. הרמב"ם אומר, שנראית לו הדעה הזו, לתייג לכתחילה, ומפני כן הוא הביא בחיבורו לתייג בפשיטות.

בדורות הראשונים, נהגו אבותינו כפי המדינות שהפסיקו לתייג. אבל בדורות האחרונים, חזרו אבותינו לתייג את ספר התורה, אולם לא כפי המסורת הישנה, שמספר התגין אינו שווה בכל

אמנם ברור, ששכחת המסורת, לא היתה בזמן עזרא. בזמנו, בודאי המסורת היתה שמורה וחזקה. רק בדורות האחרונים, ראו שהסופרים נתבלבלו בדבר. זה אומר כי באות מסויימת יש ארבעה תגין, וחבירו אומר כי באות זאת יש שלושה תגין. דיוק מספר התגין, ובאיזה אות בדיוק, זהו דבר הקשה לזכרון, וכן בהעתקות, ובמשך הגלות נשתכח הדבר.

אפילו את האותיות הלפופות, בקושי רב הצליחו אבותינו לשמר. וזה פחות מסובך, כי רק בפא"ן מסויימות יש ליפוף, מאה וחמשים בכל התורה, ועוד עשרים אותיות עקומות, והמסורת נשתמרה בזה. ואמנם, גם בזה יש קצת חילוקים, אך עכ"פ היא החזיקה מעמד. אבל במספרי התגין, נהיה בלבול, והחליטו לבטלם לגמרי.

בזמן עזרא, ברור ופשוט שידעו את המסורת בזה. אפילו המחזור ויטרי והמאירי מביאים זאת, ורואים שאצלם נשתמרה המסורת.

הרמב"ם מבאר זאת בתשובות היטב. וז"ל בסימן קנ"ד, צורת התגין, היא קוים דקים, שבראשיהם עובי, כמו זין. כוונתו לומר, שהתגין נראים כמו חרבות. יש להם בית אחיזה לתפסם, וחוד מעליהם. (והם) באים על אותיות מיוחדות בכל התורה. יש אותיות שעליהן קו אחד מהם. ויש אותיות שעליהן שני קוים מהם ושלשה ויותר, עד שבעה קוים. ואין ידוע טעם לזה, ואי אפשר לכללם בכלל. הרמב"ם אומר, שלא ידוע טעם לכך. והיינו עפ"י הפשט. אולם סודות ורמזים, יש בהם לרוב. לפעמים בעל הטורים מביא רמזים, במספר התגין. וכן יש בספר הרמזים לרבינו יואל וכו'.

והם מה שקוראים החכמים 'כתרי אותיות' ועליהם אמרו 'קושר כתרים לאותיות'. וכך נמצאו בספרי תורות שכתבם משה רבינו עליו השלום. ובמשך הַעֲתוֹת רבתה המחלוקת במספרם, ובאותיות אשר יבוא עליהן. על פי

מקום, אלא מתייגין אותם בכל אות משעטנ"ז ג"ץ. בדורות האחרונים, תייגו את כל אותיות שעטנ"ז ג"ץ, בשלושה תגיין.

למדנו מהדברים הללו עכ"פ, כי מי שחושב שהספרים הישנים המצויים עמנו כיום, הם מזמן עזרא, הרי שוברו בצדו. כי ספר תורה שהוא מזמנו, הוא חייב להיות מתוייג כפי המסורת הישנה, וכנזכר לעיל.

שאלה מהקהל: לא היה פשוט למשנה ברורה, שהרמב"ם מכשיר בלא תיוג כלל, שהרי הוא כתב בסימן ל"ו ס"ק ט"ז בזה"ל, 'וצריך עיון למעשה, כי לכאורה להרמב"ם יש להקל בכל גונו'. הרי שלא היה פשוט לו שהרמב"ם מכשיר בלא תיוג?

תשובת מרן שליט"א: מאי דמיספקא ליה למר, פשיטא לן. דיברנו על זה בעבר, וגם כתבתי על כך. כגון בבארות יצחק על פסקי מהרי"ץ כרך א' דף ס"ב ד"ה ותו, וד"ה ומה שכתב.

שאלה מהקהל: התימנים שעלו השנה אמרו, כי ספר התורה שבידם, הוא בן כשמונה מאות שנה, האם זה נכון?

תשובת מרן שליט"א: זהו חלום באספמיה. הכל דמיונות. הלואי שיהיה בן ארבע מאות שנה... [לא ראיתי אותו בפועל, אבל מסברא אני משער כך].

שאלה מהקהל: איך אנו מתייחסים לכתר ארם צובה?

תשובת מרן שליט"א: זמנו מלפני כאלף שנה, והוא כתוב על קלף. אמנם הוא לא ספר תורה. כתר זה, הוא תנ"ך מוגה, עם טעמים ונקודות, ולפי המוסרה. שם כתוב תאריך החיבור, ולפי הסימנים, ניכר שהוא עתיק. ובמקור, היה שם דף בסוף מיהו הכותב, ומיהו המגיה וכו'.

כל ספרי התורה שלתימנים, כתובים עפ"י הרמב"ם. סוף פסוק וכל כיו"ב, עשו כשיטתו. רכ"ז דפים. זאת הוכחה נוספת, שהספרים אינם

ישנים כ"כ. דהיינו, אבותינו קיבלו מהרמב"ם את צורת הכתיבה, חסרות ויתרות וכו', ועזבו את מסורת אבותיהם בזה, מפני שהרמב"ם העתיק מספרו של בן אשר, שהוא הכי מוסמך. ממילא, כאשר מביאים ס"ת תימני, וחושב מישוהו כי הוא מלפני "אלפיים שנה", או יותר או פחות, תשובתו מניה וביה, הרי אין בו תגיין, והוא כתוב כמו הרמב"ם.

נסביר זאת בעז"ה, ביתר הרחבה. הרי גם מסוגיית החסרות והיתרות, ישנה הוכחה לטעות זו. שהרי עד לפני כתשע מאות שנה, כתבו אבותינו כפי המסורת הבבלית. אולם מאחר שהבבלים לא היו בקיאים בחסרות ויתרות, החליטו אבותינו לנהוג מאז כשיטת הרמב"ם, כי הוא העתיק מספר בן אשר, אשר היה בעיר טבריא. ספר תורה המונה רכ"ז דפים, ויתר השינויים הידועים היום, הכל התחיל מהרמב"ם. ממילא ברור, כי ספר תורה שנכתב כך, הוא לכל היותר בן שמונה מאות שנה, מתקופת הרמב"ם. ומי שמומחה ובקי בצורת הכתב והבדלי הדורות, יוכל להבחין לפי הכתיבה באופן יותר מדויק באיזה דור הוא נכתב.

מפאת ימי בין המצרים, התייחסות למה שפורסם בעלון 'בית נאמן' האחרון תהיה בעז"ה"ת במוצש"ק נחמו.

בית המקדש השני חרב מלפני שנאת חנם כמבואר ביומא [דף ט ע"א]. לכן אנו אומרים [זכריה ח', ט'], צום ה'רביעי וצום ה'חמישי וצום ה'שביעי וצום ה'עשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמִעֲדִים טובים והַאֲמַת והַשָּׁלוֹם אָהֲבוּ.

יודעני, כי ישנם רבים הרוצים שאענה על מה שכתוב בגליון 'בית נאמן' האחרון, בקשר לכמה נושאים.

המדובר שם, לגבי הפיוט 'לך אלי תשוקתי', ומלת 'זפגמתי'. וכן על מבטא הגימ"ל של תימנים. וכן על הפרשיות הפתוחות והסתומות,

שערי יצחק – השיעור השבועי

אין ספק, שזכותו של הגר"י פרידמן גדולה היא, בהקמת ישיבות והרבצת תורה וכו'. אבל יש בדבריו שנדפסו שם, עניין הטעון תיקון. ואעפ"י שדבריו לגבי התימנים הם מוטעים, יש גם דברים חשובים במאמרו זה, ולכן נקרא מהמובא שם כעת בעז"ה.

היה נהג אוטובוס שהסיע את הבחורים מהישיבה הקטנה בתפרח למירון, והנהג היה בלי כיפה. נוסעים בחורים מהישיבה, והנהג, כנראה חילוני. אז ר' נחמיה שרעבי פחד, שאולי הוא לא שומר שבת, ושאל אותו על זה, והנהג אמר שהוא שומר שבת.

שאל אותו ר' נחמיה, איפה הוא למד, ואמר לו שלמד בתלמוד תורה. ר' נחמיה חשב, שאולי הוא נפגע בת"ת ולכן הוא התקלקל, ושאל אותו, "יש לך "משקעים" מהתקופה של הת"ת? אולי פגעו בו, אולי העליבו אותו והתנהגו אליו בצורה שאינה מתאימה. אמר לו, "לא! אולי לרבי' יש משקעים ממני... הם התנהגו אתי בסדר".

שאל אותו, "אז למה אתה לא שומר שבת? אתה נגד הדת?" אמר לו, "חס ושלום, אני מאמין וגם שומר, ולפעמים מתפלל, ושומר שבת". שאל אותו ר' נחמיה, "אז למה אתה לא יהודי רגיל?". תחליט, אם אתה יהודי, תתפלל בכל יום. מדוע רק לפעמים? אמר לו, "אני לא מתחבר לזה...", וסיפר את זה לרב קרליבך, אמר לו הרב, "לא אצלו זה מתחיל, הבית רקוב".

עד כאן זה בסדר, אבל בהמשך יש דבר חמור. אומר הרב פרידמן – אצלי זו תאוריה ישנה, שכל מה שהצליחו כל כך מהר לקלקל כאן בארץ את העולים החדשים, זה כיון שכבר קודם הם היו בקושי דתיים באמת. כיון שהוא מספר לפני כן, על בית שהוא רקוב, הוא ממשיך ואומר, כי מה שהצליחו הציונים לקלקל את התימנים, הרי זה בגלל שלפניכן הם היו "דתיים בקושי".

שאנו אומרים לעשותן רק כפי דעת הרמב"ם. הזכרנו כבר לעיל, ובעבר פעמים רבות, כי מסורת הרמב"ם היא חזקה, ואנו אומרים שאם יעשו כשיטת הרמב"ם, יתכן שיצאנו ידי חובה גם לשיטת הרא"ש. ולכן זה עדיף.

אמנם, אין רצוני להיכנס כעת, לדברים השנויים במחלוקת. ואף שרבים רוצים שאשיב כבר לטענותיו, אני מעדיף לדחות זאת בעז"ה למוצ"ש נחמו', בפרשת ואתחנן.

בימי בין המצרים, לא כדאי לדבר, ובפרט בפרהסיא, אודות דברים השנויים במחלוקת. שהרי מה נפשך, אם יבוא משיח צדקנו עד אז, ממילא כולם ידעו את האמת, ולא נצטרך להגיד כלום. ואם לא יגיע, נצטרך ליישר את ההדורים בלי נדר.

אבל בלי התנצחות חלילה, אלא רק להגיב לגופו של עניין, בכדי להעמיד את הדברים על מתכונתם. עכשיו צריך להרבות אהבה אחוה שלום ורעות.

נושא ה'בית נאמן' דלעיל, הוא אישי, ולכן אני לא אגיב עליו בימי בין המצרים.

טעות גמורה והוצאת דבה במה שפורסם בשם הגר"י פרידמן שליט"א בעלון 'אמרות טהורות', שהעולים מתימן לארץ ישראל בעליית 'על כנפי נשרים' היו "בקושי דתיים" כביכול, ולכן התקלקלו בנקל.

לעומת זאת, אני כן רוצה להגיב, על דבר שהוא ציבורי, הנוגע לעדה התימנית. כי חושבני, שלמרות ימי בין המצרים, צריכים להגיב על כך, ואולי אדרבה. כיון שיש בכך הוצאת דבה, והדבר נובע מטעות וחוסר ידיעה.

הראה לי אחד האברכים היקרים נר"ו, עלון בשם 'אמרות טהורות', שיחה מפי מורנו הג"ר יעקב פרידמן שליט"א, נאמרה בישיבת 'אור לישראל' בבית שמש, י"ג תמוז פרשת פינחס. והוא ביקש ממני להגיב, על מה שנאמר שם.

הגרי"ז מבריסק אמר, שהם המעולים ביותר מבין עדות המזרח.

לאמיתו של דבר, ממש מוזר להעלות על הדעת, שהעולים התימנים 'היו בקושי דתיים באמת'. אין ספק, שרובם ככולם קיימו תורה ומצוות מתוך מסירות נפש. ואמנם, גם אצל התימנים, כמו בכל העדות, ובכל הדורות, היו אנשים בעיתיים, אשר המסגרת צריכה לשמור עליהם. ואכן, המסגרת ההיא גדרה אותם. והיינו, שיתכן שהיו אנשים בודדים שהיו מוכנים לפרוק עול, אבל הקהילה מסביב לא נתנה להם. אך רובם ככולם, היו מאמינים גדולים ויראי שמים ביותר.

לא רק "ברגע הראשון", בלבלו את התימנים. עבדו עליהם "שנים נוספות". עשו כל מה שיכלו, לקלקל אותם. בשיטתיות ובעקביות. רשעים, ובתחבולות. הם באו לעולם השונה כ"כ מהעולם שהם היו בו לפני כן. ארץ תימן, היא מלאה בצניעות ובקדושה, וכשבאו לכאן הם גילו עולם הפוך. הם נלחמו עם הירא"ש שלהם. וכשאינן קדושה אין מה לצפות. כשהלכה היראת שמים והצניעות, הכל הידרדר "מאליו".

הם פגעו גם באמונה החזקה של התימנים. ואמנם, איני יודע עד כמה הם הצליחו בזה, אבל ברור שהם קיררו את האמבטיה. וכמו בן הבליעל שקירר את האמבטיה, כך הם עשו לכל הפחות. ממילא השתנו יהודי תימן, לבלי הכר.

הוא שואל, מדוע הם לא צעקו על חינוך הילדים? התשובה פשוטה, כי הם נהיו אנשים אחרים. כל יראת השמים שלהם, כל אהבת התורה ירדה. הכל נשבר בעצם. הם פרצו את כל המסגרות. למעשה אין בכלל שאלה, למה הם לא נלחמו.

החילונים פה בארץ פיזרו אותם בכל המקומות בכוונה תחילה. אנשי עיר אחת מפוזרים בכמה

והראיה, נגיד שכאשר התימנים באו לארץ, אז באמת בלבלו אותם ברגע הראשון. אבל אחרי שלוש שנים כשהם כבר היו במושבים שלהם, נגיד שהם היו רואים שהם מקבלים תקציב פחות ממושב אחר, הם ידעו טוב טוב לצרות, וללחץ. רק דבר אחד הם לא ידעו, איפה לחנך את הילדים... ולא כולם אלא רובם. עשה לנו פשרה. למה? כי זה לא היה אכפת להם...!

לא מזמן יצא לי להיפגש עם אדם ממושב "יכני", זהו מושב תימני על יד נתיבות, אדם שומר מצוות, והבן שלו כבר לומד בבי"ס לא דתי, למה? לפחות שילמד בממ"ד? אלא כי הרמה שם יותר גבוהה... הבי"ס החילוני שם ברמה גבוהה יותר, לכן עדיף לו לשלחו לשם. ה' ירחם.

אמרתי לר' נחמיה, "צריך לדבר עם אחד כזה דברים מפורשים, תחליט, יש בורא עולם או לא? אחרי שהוא עונה שיש בורא עולם, צריך לשאול אותו – הוא נתן תורה? אחרי שהוא מסכים שהוא נתן תורה, צריך לשאול אותו – הוא יודע הכל? הוא נותן שכר ועונש? אז למה אתה לא מפחד?". איך אתה מחנך את בנך בצורה כזו, במקום שבנך עלול להיות אח"כ פורק עול. עד כאן.

חושבני, שיש כאן דברים המוטעים מיסודם. הוא כותב, כי 'התימנים היו בקושי דתיים', וזה לא יעלה על הדעת רח"ל. מכיון שהוא אמר כך, צריכים לחזור ולהעמיד הדברים על אמיתותם.

יהדות תימן היא העדה, אשר מסגרת יראת השמים שבה, הקדושה וקיום המצוות, היו ממש מושלמים. "אין פרץ ואין יוצאת ואין צווחה ברחובותם". ידוע לי, כי כל גדולי הדור שהכירום, אמרו כך. בין היתר, מוסרים כך בשם החזו"א. כשבאו התימנים לארץ ישראל הוא התבטא ואמר, "חבל שהעלו אותם לארץ".

שערי יצחק – השיעור השבועי

זכריה זצ"ל, שכמו כל הרבנים, הוא היה צריך להיבחן מחדש על כל מה שהוא למד. הם אמרו לרבנים, "מי אמר שאתם ראויים לתפקידכם?" והם לא יכלו לשחוט, וגם לא לקדש ולגרש. הם לא האמינו שהם ראויים, עד שהם ייבחנו מחדש על ההלכות.

הרב שלום זכריה מספר, 'אני באתי ל"בחינה", ואמרתי לבוחן, תראה, אני בתימן הייתי ממנה את הרבנים. אני בעצמי הייתי בוחן אותם. ועכשיו צריכים לבחון אותי? אתמהא. אבל כיון שאתם מבקשים, אני מסכים. אמנם, אם אתה רוצה לשאול אותי שאלות, נעשה הסכם. אתה שאלה, ואני שאלה. כל אחד יבחן את השני, ונראה מי יצליח בבחינה... כמובן שהלה לא הסכים.

וישנם עוד הרבה סיפורים.

אאמו"ר זצ"ל סיפר לי בעין זה. עשו לו "בחינה", בהלכות סת"ם. שאל אותו הבוחן שאלה, והוא התחיל "לשפוך" את התשובה, הוא מתחיל להגיד זה כך וזה כך, מלה במלה, הכל בעל פה. אמר לו הבוחן, "תגיד, מאיפה אתה אומר את כל זה? איפה זה כתוב?"

אמר לי אאמו"ר בענוה, שהוא חשב לעצמו, הרי הוא הבוחן, ואפילו אינו יודע איפה זה כתוב? אבל זו המציאות שהיתה, בעוונותינו הרבים.

שאלה מהקהל: זה היה מהספר פתחי תשובה? **תשובת מרן שליט"א:** חושב שכן, זהו חיבור המודפס בסמיכות לשלחן ערוך. שערי תשובה. על הלכות תפילין. הבוחן לא ידע זאת...

[למען הדיוק, צריך להוסיף שהעניין אצל אאמו"ר, לא היה אז סמוך לעלייה, אלא כמה שנים אחרי כן כשרצה לעבוד כסופר סת"ם, כתב תפילין וכו' לפרנסתו. והיה נאלץ לקבל תעודה שלהם. מתפקיד רבני, נמנע, כיון שראה כי המצב הרוחני בארץ נהיה גרוע ביותר, ירוד ירדנו וגו'].

ערים בארץ. לא תמצאו מקום בארץ, שהציונים נתנו לאנשי אותה עיר לגור ביחד. הם פירדו אותם, חלק לפה וחלק לשם.

דוגמא לכך אפשר לראות, מאנשי העיר צנעא. אפילו היום ניתן לראות, שהם מפוזרים בכמה מקומות. החילונים לא אפשרו להם לשבת במקום אחד.

סיפר לי אאמו"ר זצ"ל, כי בבואו לארץ אמרו לו, שבשכונתו הוא יכול לבחור שיגורו עמו שנים עשר משפחות בלבד, ולא יותר. היה עליו לרשום את מי הוא רוצה בשכונתו, ואת היתר, פיזרו הציונים במקומות אחרים.

בדלית ברירה הוא התחכם קצת, ולא רשם את הזקנים והישישים. כי מאחר שהבנים רשומים, ממילא הם יקחו את הזקנים אתם, מפני שלא יתכן להפריד ביניהם. על ידי זה הוא הצליח להגדיל מעט את המשפחות.

ממילא גם הפיזור הזה, גרם לירידה רוחנית. במקום אחד, גרו אנשים שאין קשר ביניהם. ואף שכולם תימנים, אבל כל אחד ממקום אחר, ועם מסגרת שונה. סמכות אחרת שלא הכירו. הם לא הכירו את הציבור בסביבתם. לכן נשברו היסודות.

סיבה נוספת שאני חושב שגרמה לירידה הרוחנית, היא מפני שהשפילו את הרבנים. שלטון של קהילה, זה הרב, אשר תפקידו להנהיג את הקהילה מן הבחינה הרוחנית. הם השפילו את הרבנים שעלו לארץ ישראל עד עפר. הם לא נתנו להם שום תפקידים. אנשים רמים, אשר היו מנהיגי קהילות, לא היה בכוחם ואפשרותם להנהיג את הקהילה. וכשאין רב, ואין גם קהילה, והכל שבור לרסיסים. מה יעשה הבן ולא יחטא?

סיפרתי פעם על אחד הרבנים [כנראה שזה מובא בספר הרש"ז, מתולדות הרב שלום

כותב האבן ספיר [ריש פרק טו] כך, היהודים בכל הארץ הזאת, רובם ככולם אינם ערומים מתורה. הוא מדבר בסה"כ על לפני כמאה וחמשים שנה. כשעלו התימנים לארץ, אמרו הרבנים שהיו בארץ, כי רובם בני תורה. החזון איש זצ"ל אמר, כי העדה התימנית, היא העדה אשר עמי הארצות מצויים בה פחות מכל העדות. רובם ככולם יודעי ספר. גם האבן ספיר, ראה זאת בזמנו.

אוסף מעט לדוגמא, מתוך הספר אבן ספיר [ושם בפרק כח], בכדי להמחיש את העניין. הוא כותב כך, המה שומרים את יום השבת כהלכתו. והיום ביום הששי אחר הצהריים, יבואו איש ממלאכתו, ויכינו עצמם לקבלת שבת. וילכו לטבול במקוה מים. ויגלחו ראשם בכל ערב שבת קודש. וכולם יודעים זאת המלאכה. ולפני הטבילה (אצל המקוה) יגלחו איש את רעהו.

אח"כ ילכו לבית הכנסת להתפלל מנחה גדולה, והולכים לבתיהם. אוכלים מעט ולובשים בגדי לבן של שבת, (כי אין עוד גוי ביניהם). בגדי שבת כבגדי חול, רק כולו הפך לבן, זולת הטלית העליון שבו הציצית. ולא ילבשו טליתות לבנים ושפה תכלת כשלנו וכו'.

כשלוש שעות קודם אור היום, (הייתי בחורף), יקומו כולם עפ"י קריאת השמש, ומתאספים לבית הכנסת לאמר זוהר, ותיקון רחל ושירים מיוחדים להם וכו', עד עלות השחר. מתפללים שחרית, ואחרי קדושת שחרית הולכים לביתם וסועדים את לבם במאפה מרחשת הטמונה בחמין. היינו בבאנה.

ובקריאת התורה מאריכים יותר משתי שעות, שכל אחד מהקוראים קורא הפרשה בעצמו, וממשיכים מאד בקריאתם ובנעימתם. ונער קטן כבן תשע עומד אצל הבימה, ומתרגם כל פסוק, ומאריך ג"כ כמשפטו וכו'. סדר ההפטרות עפ"י תרגום כתיבת יד שיש להם. מרקדקים מאד על הקורא ועל המתרגם בכל תנועה וטעם וכו'.

שאלה מהקהל: על איזה 'תיקון רחל' הוא מדבר?

תשובת מרן שליט"א: לפעמים הוא לא דייק כ"כ. הוא אומר דברים באופן כללי, כי הוא היה רק כמה חודשים בתימן, והוא לא הבין כל דבר לאשורו. עכשיו אני רואה צורך להגיד עליו הערות, כי "בערך" הוא צודק.

אחרי תפילת המוסף, ראש הכנסת מגיד לפניכם שיעור בהלכה או באגדה. ויוצאים וכבר עבר שליש היום. והולכים לבתיהם, אוכלים ושותים כמנהגם פירות זרעונים וחמין.

אחרי וכו' מתאספים כולם עוד לבית הכנסת מקטנם ועד גדולם, ולומדים בחבורה. שאינו יודע, שומע ושואל, וראש הכנסת מגיד ודורש בסדר היום. ויושבים בבית הכנסת עד נטות היום לערוב, ומתפללים מנחה ויוצאים לסעודה שלישית ומתענגים בה כמנהגם.

פה בערי היהודים היושבים לבדם, רואים בת קול מכרות, שבת היום לי"י. 'שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו ביום השביעי' [שמות טז כט], כי יום השבת ניכר פה לכל. שקט ושאנן ברחובות. החנויות והבתים סגורות, אין איש בחוץ. הנשים והטף יושבים בבתיהם, והגברים והנערים בבית הכנסת. אך סביב הבית הכנסת נשמע חצי הלילה וכל היום קול תורה ותפילה. ראיתי ושמח לבי, שהם הרהיבוני. אשריהם ישראל.

תגובה לטוען כנגד התפילין שעמם עלו אבותינו מתימן שהן פסולות, כיון שאינם מרובעות לגמרי.

פעם ראיתי רב חשוב, שכתב במאמר שלו בנימת זלזול, כי רוב היהודים שבאו מתימן, התפילין שלהם היו פסולות. הוא פרסם זאת בראש כל חוצות לפני שנים רבות, בכתב עת חרדי.

מהרי"ץ האריך בתשובתו, לברר את הנושא לאשורו. הוא הביא את שיטות הראשונים בזה, ובמסקנא לדינא.

שורש הנדון שם הוא, כי בעצם, בריבוע התפילין, יתכנו כמה אפשרויות. או שהמושב יהיה מרובע. או שהתפירה בשתיים עשרה התפירות תהיינה מרובעת. או שהריבוע העליון יהיה מרובע. או שגם כל האורך יהיה מרובע. בכל פרט ופרט מפה, יש לדון.

ועוד צריך לברר, מהו ריבוע? האם הוא חייב להיות מדויק, ארכו כרחבו, בלי שום שינוי, או שיהיה לו זוויות בלבד, שהרי כתוב [מגילה דף ל"ה ע"א], שהעושה תפילתו כמו אגוז, פסול ואין בו מצוה. ומשמע שאפילו לא יהיה מרובע, אלא שיהא בעל זוויות בלבד, שפיר דאמי. כי זה לא עגול כאגוז.

על הנדון הזה מאריך מהרי"ץ, ואף שלא ניכנס כעת לעניין הזה כי היא סוגיא בפני עצמה, נזכיר לדוגמא בקצרה את מה שהוא מביא משיטת התוס', יש שלא מרבעים רק מקום מושבם. ושמא צריך שהבית יהיה גם מרובע. הרי שהדבר לא היה פשוט להם, מפני שאמרו 'שמא'.

למדנו מדברי רש"י שהתפילין לא צריכים להיות מרובעות. אפילו התפירה עצמה לשיטתו אינה צריכה להיות מרובעת. 'תפרין' דאמרינן, שצריך לרבע, היינו שלא יכווץ על ידי תפירתו את הבתים ויקלקל את הריבוע, יעוש"ב כל הנושא.

אחרי אריכות בדברי הפוסקים, הכשיר זאת מהרי"ץ, אפילו שאינו מרובע לגמרי.

כן היה גם בבגדאד, בירת ארץ עיראק – בבל, מקום מושבו של הגרי"ח, שלא עשו התפילין מרובעות. אבל שם בשונה מארץ תימן, מצאו אומן שיכל לתקן זאת, ומפניכך אמר רב העיר

מה לעשות, שהוא לא יודע משו"ת פעולת צדיק, אשר מסביר את העניין. הוא ראה שהתפילין שלהם לא היו מרובעות כמו שמקובל היום, לרבע במדויק ממש על המילימטר.

ואני תמיה, כיצד אפשר להוציא דבה, ולפרסם ברבים על התימנים, כביכול התפילין שלהם פסולות? קהל עדת ישראל חשוב, וכי אפשר לומר עליהם שהתפילין שלהם פסולות, בגלל שהוא לא יודע את שיטות הפוסקים? הרי הרבה פוסקים, לא מצריכים שהריבוע יהיה בבתים, אלא רק במושב שלהם וכו'. וגם שאין מוכרח, שיהיה הריבוע מדויק.

מהרי"ץ דן בזה בזמנו [שו"ת פעולת צדיק ח"ג סימן רה], לפני כמאתיים וחמשים שנה, והוא כתב על מי הם סומכים בזה. וזה לשונו שם, מעשה היה בישיבה אחת יע"א, שהיו לומדים בהלכות תפילין. ויהי בהגיעם אל מה שכתב מר"ן השלחן ערוך סי' ל"ב סעיף ט"ל וז"ל, תפלין בין של ראש בין של יד הלכה למשה מסיני שיהיו מרובעות בתפרן ובאלכסון, דהיינו שיהא רבוען מכוון ארכו כרחבו, כדי שיהא להם אותו אלכסון שאמרו זכרונם לברכה, כל אמתא ברבועא, אמתא ותרי חומשי באלכסונא. וצריך לרבע מקום מושבן וגם הבתים. אבל על גובה הבתים אין להקפיד אם יותר על ארכן ורחבן. עשאן מרובעות ואח"כ נתקלקל רבוען, יש מי שאומר שצריך לרבען, עכ"ל.

ואז נדבה רוחם אותם לבדוק כל אחד ואחד תפיליו. ויבוקש הדבר וימצא, שהיו רובם ככולם אין רבועם עולה יפה, הן בבתים הן בתפירות.

ואז קראו לסופרי מתא לדעת מה זה ועל מה זה אינם מדקדקים לשמור סדר הרבוע שכתב מר"ן. והשיבו, כי הם נהגו כך אחרי כת סופרים מהקודמין ז"ל, רבים וגדולים. ואז חיפשנו לדעת מאן סמכו להם להקל.

כי כל התפילין שאינם מרובעות הם פסולות, וצריכים לשנות. לפי המובן, בתימן בתקופת מהרי"ץ לא היו מומחים שיכלו לעשות מכשירים מדויקים שיהיה מרובע לגמרי. אבל נראה שכך היה מצוי בארצות המזרח מימי קדם.

כך כתב הגרי"ח בשו"ת רב פעלים [ח"ד סימן ב], בענין בתים של תפילין שאינם מרובעות ובענין הרצועות שמעובדים בידי גויים. הנה נודע בענין הבתים של תפילין ראש ויד שהיו עושים פה עירנו בגדאד יע"א משנים קדמוניות, ולא היו מרובעות, עד שהם נראין בחוש הראות שאינם מרובעות, ולא אצטריך לבדקם במחוגה ובכלי המדה.

ובזמן רבינו הגדול מו"ר זקני הרב רבינו משה חיים זצ"ל, בא פה עירנו החכם היקר רבי יאודה אשכנזי ז"ל שהיה מתושבי דמשק יע"א והיה בקי בכמה מלאכות, וטען לפני הרב מו"ר זלה"ה על דבר התפילין שאינם מרובעים, והוא יש לאל ידו ללמד את האומנים לעשותם מרובעים. והרב מו"ר זקני זלה"ה, אחר שעייין בדברי הפוסקים בדבר הזה והסכים לפסלם, וכאשר דבר בזה הרב קרבן אשה ז"ל א"ח ס"ז ז' באורך ע"ש.

אז הכריז בכל בתי כנסיות, שכל התפילין שלובשין אנשי העיר הם פסולין. ומעתה יהיו לובשים התפילין שלהם בלא ברכה, עד שילמד לאומן לעשות מחדש תפילין מרובעים אשר יהיה רבועם שלם ונכון ומכוון במחוגה ובכלי המדה, אז הכל צריכים לעשות בתים חדשים ויברכו עליהם. וכן היה שכל הקהל למקטון ועד גדול כולם לא ברכו על התפילין.

ואחר שישב הר"י אשכנזי ז"ל הנז' עם האומן יומם ולילה, ולימדו לעשות תפילין מרובעים היטב ומכוונים במחוגה ובכלי המדה, אז כל הקהל עשו בתים חדשים ויברכו עליהם. ואף על

פי שהיה הדבר הזה קשה מאד אצל נשיאי העיר ויחידי הקהל, וגם אצל קצת מחכמים שבעיר, באמרם כי חרפה היא לנו לומר שלא היו אנשי עיר הגדולה בגדאד יע"א מניחין תפילין כשרים מכמה שנים, עד שבא האשכנזי הזה ועשה לנו תפילין כשרים. ועם כל זה, לא יכלו לעכב בדבר הזה, כי מי יוכל לפתוח פיו לפני הרב מו"ר זלה"ה, ומי יוכל למרות פיו. ובעל כרחם כפפו ראשם לקיים גזרתו וכו'.

פעולה כעין זו היתה גם בתימן אחרי מהרי"ץ, ולמעשה זה בתקופה האחרונה שלפני העלייה. קם חכם אחד שהזכרתיו בעבר, הלא הוא מה"ר חיים [ברבי שלמה] כסאר זצ"ל (לא מה"ר חיים ברבי שמואל כסאר זצ"ל בעל שם טוב על הרמב"ם), וישב על מדוכה זו.

מהר"ח כסאר הנזכר, התייגע רבות לרבע את התפילין. הוא יצר כלי נחושת מיוחדים, בכדי לעשות התפילין מעור של עגל, וכך הוא הצליח לעשותן מרובעות. בעל סערת תימן, שיבח את פעולותיו בזה, וכתב כי 'הוא זכה וזיכה את הרבים'. מובן מדבריו, כי הוא פעל גם לזכות את האחרים בתפילין מהודרות כאלו. אמנם, גם הוא היה מוגבל, כי על אף הצלחתו, הוא לא יכול להפיץ בכמות רבה.

וכך הוא כתב על הדבר, בחנתי אומני זמני כולם כאחד, ולא מצאתי אפילו אחד מהם שיעשה את הקציצות מרובעות כחפצי, כי אומנות אחת להם. ואשתומם על מעשיהם, אין אחד מהם עולה על חבירו באיזו חכמה וכשרון מעשה. רוב הבתים שלהם דקים כקליפת השום, ולא תמצא בהם הריבוע כהלכתו. לא הבתים, ולא התיתורות ולא התפירות. יתכן שבזמנו המצב התדרדר יותר מזמן מהרי"ץ, כי לדבריו שום דבר לא היה מרובע.

כל עשייתם כפי שתחתוך הסכין בהליכתה, הן חסר והן יתר. ואין אצלם כלי המשקולת, הכל באכסר, דהיינו "בערך".

שערי יצחק – השיעור השבועי

כנראה שהוא לא ראה את תשובת מהרי"ן שהזכרנו. כי אם היתה לנגד עיניו, הוא יכל ללמד זכות עליהם. וועיין עוד שו"ת ציץ אליעזר חלק י"ג סימן ו' דף י"ח.

בנושא שדיברתי מקודם, נזכרתי מעשה ויתכן שכבר ספרתיו בעבר. ניגש אלי משהו, והראה לי כתובה שיש בה חשש פיסול. הוא אמר לי כי הוריו חילוניים. ולצערנו, הם "מבני עמנו"... הוא הוסיף ואמר, "אבי אינו שומר שבת, חילוני לגמרי. אבל אני חזרתי בתשובה שלימה ב'ה'."

אני פותח את הכתובה, ואני קורא בקול מתוכה – "החתן, ישראל בן יוסף...". הוא עצר אותי ואמר לי, "לא יש פה טעות. שמי אינו ישראל. שמי הוא – יש אל". אני חשבתי בטעות שיש שם רי"ש, לכן קראתי "ישראל". אבל הסתכלתי ואכן אין רי"ש. שאלתי אותו, "מה פירוש השם הזה?". הוא ענה לי, "שמי הוא – יש אל, ואבי נתן לי את השם הזה".

התפלאתי. שאלתי אותו, "הרי אמרת שאביך הוא חילוני גמור, איך הוא נתן לך שם כזה?". הוא נענה ואמר, "וכי יש תימני שהוא כופר?".

אשריהם ישראל. אביו החילוני נתן לו שם הצועק, שהוא מאמין בה'.

חשוב לדעת, כי לא רק בעדתנו, אלא גם בעדות אחרות, היתה בעבר אמונה פשוטה חדורה בלבבות היהודים, מי יותר ומי פחות. היום חסר מאד לאנשים אמונה פשוטה זו... בעבר היתה לאנשים אמונה פשוטה ותמימה, והם כאילו ראו את הקב"ה בחוש, וזו היתה צורת חייהם.

ממילא נבין כי כשהתימנים באו לארץ ישראל, נהיו מאבקים ולחץ בנושא. בתימן היתה כל העדה – "כולם קדושים ובתוכם ה'". "אין פרץ ואין יוצאת". אם היו ספקות ובעיות, הם נוצרו בעיקבות שכניהם הגויים, ודבר זה היה עלול

מהרי"ן מביא, כי גם כשאומרים שצריך ריבוע, אין הכוונה לארכו כרחבו, אלא למציאות זוויות, וכשיש זוויות התפילין נחשבות מרובעות, כי העיקר שלא יהיו עגולות. ולא צריך בהכרח מדאי ישר, כי הם החשיבו זאת למרובע.

אם היו גדולים שפסקו כשיטה הזאת, שאין צריך אלא ריבוע כנ"ל. מהגם שאבותינו לא יכלו לעשות יותר מזה, כי לא היו להם אומנים וכלים מיוחדים לעשות ריבוע כזה. אי אפשר לפסול אותם, ולהוציא עליהם דבה ח"ו. יש להם על מי לסמוך. ואף שהיום יכולים להחמיר בזה ברוך השם, בפרט מלפני כמאה שנה שהתחיל איזה אומן בירושלם ת"ו לעשות התפילין מעור בהמה גסה, הצליחו לעשות מרובעות טפי, וכו'. לפני הזמן הזה, גם אצל האשכנזים היו בעיות. ב"ה, ישראל קדושים מהדרים במצוות, אבל אי אפשר למחוק חלילה, את שיטות הראשונים שלא הצריכו זאת.

ממשיך הר"ח כסאר, במעט ימים, כשלושים ושלוש ימים התעגלו הבתים לרוב דקות. ויש בהם מעופות, אשר העור שלהם חזק והן מכווצות בתבניתם כמו תמרים. לבי צווח מר להגיעי לפסוק, 'אלה המצוות', ודרשו רבותינו ז"ל, אם עשית אותן כמצוות, הרי הן מצוות. ואם לאו, אינן מצוות. התנאה לפניו במצוות.

ויחרה לבי בקרבי. שינה נדדה מעיני. אני יושב בכרך גדול כזה, עיר צנעא, וחסרה בה אומנות קטנה כזאת? עד אשר אינה ה' לידי. וחקרתי ודרשתי במעשה הקציצות, היאך יהיו לרצון. בפיזור ממוני ועמל גופי, עם שכל רעיוני, עד שהוצאתי אותם לאורה, כדין וכמשפט. מהר"ח כסאר הצליח לעשות בארבע תארי העשייה – בריבוע ביושר, חריצים עד התפר, חזקים כראי מוצק, ומוכנים בעור אחת. אז שקטה עמלי ושמו חשקי, ובא לציון גואל.

לגרום ליהודים להמיר את דתם רח"ל. על זה אולי היה יכול להיות קצת יצר הרע... אבל לא היו מושגי כפירה, בסגנון של פריקת עול. לא היתה אפשרות כזו, כי האנשים היו בעלי אמונה פשוטה.

פירוש למלות התפילה 'אלהינו ואלהי אבותינו'.

ראיתי מפרשים, שמפני כן אנו אומרים בתפילה בכפילות, 'אלהינו ואלהי אבותינו'. כי האדם צריך להאמין בבוראו מפני המסורת, שהרי הקב"ה הוא אלהי אבותינו. והוא גם צריך להאמין בה' מחמת עצמו, והיינו שהוא מחוייב לברר לעצמו את האמונה.

כיון שבתומן אמונתם היתה אמונה פשוטה מקבלת אבותיהם, ובאו החילוניים ועקרו להם את אמונתם בבואם לארץ, אזי מובן שהיו אנשים שהתפתו. כי הביאו להם "הוכחות" הסותרות כביכול את אמונתם, הם הוטעו מכך. הסיבה לזאת היא, כי העולים לא חונכו בתימן שהאמונה מבוססת גם מבחינה שכלית, וכשבאו להם עם קושיות, הם נטו לקבל את הדברים. האמונה לא היתה מחודדת אצלם בשכל מצד עצמם.

מאידך גיסא, אנשים שאמונתם היא שכלית בלבד, והם לא קיבלו וחונכו על האמונה מאבותיהם, שהתפלספו והתעמקו עד שהגיעו לאמונה, אזי גם הם בסכנה. הראיה לכך, מדברי החסיד יעב"ץ.

החסיד יעב"ץ, היה ממגורשי ספרד, והוא העיד שכאשר הנצרים ציערו ועינו את היהודים בזמנו, אינקויזיציה רח"ל, והיו צריכים למסור הנפש על כך, האנשים הפשוטים הם שהחזיקו מעמד, ומסרו את עצמם לשריפה במוקד על קידוש ה', אבל אותם שהגיעו לאמונה מחמת חכמתם והתפלספותם, לא החזיקו מעמד. הם המירו את דתם למראית עין, ומכך נוצר עניין האנוסים הנודע.

כפי שאמרנו, המפרשים מסבירים, שזהו פירוש המלים 'אלהינו ואלהי אבותינו'. ראיתי פירוש זה, הן מהחסידים והן מהליטאים. החסידים מביאים זאת בשם הבעל שם טוב, והליטאים [היינו המשגיחים בישיבות] מביאים זאת בשם הסבא מקלם.

כך כתוב בספר קול ברמ"א נשמע [להרח"י שווימער, תולדות דף קב"ג], ואפשר לבאר בהקדם דברי רבינו קדוש ישראל הבעל שם טוב זצוק"ל [מובא בספר בעש"ט, עמוד התפלה סי' קמ"א], שכתב לפרש הנוסח שאומרים בשמונה עשרה 'אלהינו ואלהי אבותינו'.

נקדים לבאר, כי 'אבותינו' אין הכוונה לאבינו וסבינו ממש, אלא לשלושת האבות, וכמו שמפרטים אותם ואמרו, 'אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב'. ויש מקומות נוספים שלא מפרטים מי הם האבות, ואפילו הכי לא מסתבר שמתכוונים על האבות בדורות שלפנינו, כי הכלל הוא שאין קורין אבות אלא לשלושה. כדאיתא בברכות דף ט"ז ע"ב. אם כן הרי ברור שמתכוונים לאברהם יצחק ויעקב, ואפילו שלא מפרטים זאת. ועיקר הכוונה בזה שמסורת האמונה נמשכת כבר מאז.

הוא מביא בשם הבעש"ט כך, יש שני סוגי בני אדם המאמינים בה'. א'. המאמין באמונה פשוטה שקיבל כן מאבותיו ואבות אבותיו. ב'. שחקר ודרש בעיון שכלו על אמיתות יחידו ואחדותו יתברך שמו בכל העולמות.

ולכל אחד מאלו השניים יש מעלה וחסרון. המעלה של סוג הראשון הוא, דאי אפשר לפתותו ולהסיתו ע"י קושיות וחקירות, כי אמונתו היא אמונה פשוטה מצד קבלת אבותיו ואינו שם לב לכל החקירות והדרישות. אבל לאידך גיסא יש לו גם חסרון, שהאמונה הוא אצלו כמצות אנשים מלומדה. והמעלה של סוג השני הוא שאין האמונה אצלו כמצות אנשים מלומדה, כיון שהוא עמד על אמונתו מחמת

גיסא, גם חסרון נלווה לסוג כזה של אמונה – כי אמונתו פשוטה, בחינת "מצות אנשים מלומדה".

לעומת זאת, זה אשר אמונתו נובעת כתוצאה מחקירה ודרישה, מעלתו גדולה בהשגת האמונה בכוחות עצמו. ולבטח הוא יעפיל למדרגות גבוהות של אמונה בה'. אולם אליה וקוץ בה, כיון שאמונתו באה ע"י חקירה ודרישה, הרי יש חשש שעלול ח"ו ליסוג מאמונתו אם יביאו לפניו ראיות הסותרות כביכול את ראיותיו.

ומיהו בעל האמונה השלם? זה אשר יש בו את שתי המידות הללו גם יחד. מחד גיסא, יש בו את האמונה מאבותיו, והיא חזקה ואיתנה כמסורת העוברת מדור לדור. האמונה ברורה וטבעית אצלו. אולם בד בבד הוא אינה מקבלת כדבר מובן מאליו, אלא מוסיף לחקור אותה ולעמוד על אמיתותה מכח השכל וההגיון.

זהו שנאמר [תהלים ל"ד, ט"ז], טַעֲמוּ וְרֵאוּ כִּי טוֹב יְיָ. 'טעמו' היינו ע"י חקירה ודרישה. 'וראו' מלשון ראיה מרחוק, היינו מחמת מסורת וקבלה מאבותינו. וזהו 'אלהינו ואלהי אבותינו'. 'אלהינו', היינו שבאנו לאמונה מכח עצמנו. 'ואלהי אבותינו', שהאמונה באה מכח מסורת אבותינו.

האמור כאן דומה באופן מפליא לדברי הבעש"ט. הם אומרים כמעט את אותו הדבר, ויתכן שהאחד ינק מהשני, יותר נכון המדפיס, רק יש הבדל מועט ביניהם.

גם בספר נתיבות התורה [להר"א סימן טוב פרשת לך לך דף ח] כתב כעין זה בזה"ל, אך לאחר מחשבה נראה שבשני הדרכים יש מעלה ויש חסרון. ואפרש שיחתי, ע"י האמונה התמימה אפי' שמעלתה גדולה עד מאד, אך בהיתקל האדם המאמין עם אדם שהוא חפשי בדעתו ומפקפק באמונה, וירצה הלה לדעת על מה

חקירתו. אבל החסרון הוא שאפשר לפתותו בראיות הסותרות חקירתו.

ועל כן העצה היעוצה הוא, שיהיה שתי המדות מצומדים ביחד, שעיקר האמונה יהא מבוסס על קבלת אבותיו בלי שום חקירה. ואחר שכבר מושרש האמונה בלבו כיתד שלא תמוט, רק אז מותר לו לחקור ולדרוש כפי ערך שכלו עד מקום שבינתו מגעת. וזהו הביאור שאומרים 'אלהינו ואלהי אבותינו'. 'אלהינו', מצד החקירה. 'ואלהי אבותינו', מצד הקבלה. עד כאן דבריו הקדושים.

'אלהינו', רומז כביכול, על האלהים שלי, כי אני עצמי הגעתי למסקנא זו. 'ואלהי אבותינו', רומז על האמונה המגיעה מחמת הקבלה.

כפירוש זה, הביא בספר טללי אורות בשם הסבא מקלם. וז"ל שם [ביאורי תפילה, פרשת העקידה דף רסט], עם ישראל מאמינים בני מאמינים. והאמונה שבלבם, יכולה לנבוע באחד משני האופנים. יש המאמינים בה' מחמת שהולכים הם בדרכי אבותיהם, והתחנכו משחר ילדותם בדרך זו של אמונה בה'. אמנם אמונתם איתנה וחזקה, ולא נגרעה מחמת היותה "מצות אנשים מלומדה". אך בכל זאת לא הם חידשוה בקרבם, אלא היא נטועה בהם מקדם. לעומתם, יש כאלה שלא ינקו את אמונתם בחלב-אם, אלא חידשוה בקרבם ע"י חקירה ודרישה. הסוג השני נולד להורים שלא היו מאמינים, ויתכן גם שהם גדלו בסביבה כופרת, אבל הם מעצמם התחזקו באמונה.

לכל אחד מן השניים יש מעלה וחסרון, ומה שיש לזה אין לזה. לראשון יש מעלה גדולה, בהיותו דבוק באמונתו מימים ימימה, בלי חקירות ודרישות, על כך אין חשש שיפתוהו להתרחק מאמונתו ע"י טענות ונימוקים "שכליים" כביכול. אמונתו חזקה ואיתנה, כי קיבל אותה מאבותיו מדור דור, ואין עניינו כלל בחקירות ודרישות אודותיה. ברם, מאידך

אדני האמונה הוטבעו, הרי שלא יהיה בפי המאמין מענה. ויפטרנו שכן הוא מקובל מאבות אבותיו, כי אמונתו לא באה לו ע"י חקירה ודרישה.

ומאידך כדי להגיע לאמונה ע"י חקירה ודרישה הדרך קשה ומסוכנת מאד, שהרי לא בנקל יוכל להבין את מהלכי האמונה ע"י חקירתו, כי נבכי האמונה הם דקים מאד, ובנקל עלול האדם לסגת מן האמונה, בהיות ולא יוכל תמיד להגיע לרום השגת השי"ת ומהלכיו, אשר לא כל מוחא סביל דא. ובפרט שהאדם קרוב אצל עצמו, והשכל משוחד ע"י כל מיני נגיעות ורצונות, שהם מטים בניגוד לרצון ה' והרצון של האדם מטה את שכלו לכל מה שהוא חפץ וחושק.

חשיבות אמירת התפילה לפני הלימוד והתפילה שלאחר הלימוד, וחדוש בעניין.

הנני רוצה לסיים בעניין חשיבות תפילת הנכנס והיוצא לבית המדרש. רוב הפוסקים סוברים, ובראשם הרמב"ם, כמעט שאין חולק בזה, שאמירת התפילות הללו הן חובה. לדבריהם, תפילת 'יהי רצון' שלפני הלימוד, וכן תפילת 'מודה אני לפניך' שלאחר הלימוד, יש חובה לאמרם בכל יום לפני ואחרי שהאדם לומד.

כיון שהרבה פעמים שוכחים את התפילות האלו, רציתי להזכיר לציבור ולחזק על העניין הזה. כשקובעים ללמוד זמן מסוים ביום, אומרים את התפילה לפני הלימוד ולאחריו. אבל מי שלומד בכל היום, כגון אברך, הוא צריך לומר את התפילות האלו פעם אחת בבוקר ופעם אחת בערב, ואינו מחוייב בתחילת ובסיום כל סדר. לצערנו, בד"כ שוכחים לומר זאת.

הדבר מצוי באדם שהלך לישן, שהוא לומד לפני שעולה על מיטתו, ואח"כ הוא מתארגן לשינה, וקורה לפעמים ששוכחים. יש לי עצה בשבילו, לשים את התפילה המודפסת על

ה"שעון המעורר". כך הוא יזכור לומר את התפילה לפני שהוא מכין את השעון להעירו בבוקר... [מי שגומר ללמוד בכולל ערב, שיאמר 'מודה אני' וכו', אז בסוף הלימוד].

אמנם קשה לכאורה, איך יכול האדם לומר בעודו במיטה, 'ששמת חלקי מיושבי בית המדרש', הוא נמצא על המיטה כעת...? הוא לא חזר כעת מהכולל.

מצאתי תשובה לזה בפרשת השבוע. כתוב בפסוק [במדבר ל', ד'], בְּבֵית אָבִיךָ בְּנִעְרֶיךָ. ופירש רש"י, בבית אביה. ברשות אביה, ואפילו אינה בביתו. ללמד שאין חייבים להיות בבית המדרש ממש, אפילו מי שנמצא ברשות ביהמ"ד, דהיינו שהוא שוכן באווירת ביהמ"ד, ואפילו הוא עם פיגמה, ואינו נמצא בגופו בביהמ"ד, הוא בבחינת, "ברשות בית המדרש", כי הוא קשור עם התורה.

אצלנו בעבר, אפילו אנשים פשוטים היו אומרים תפילה זו קודם הלימוד. לעומת זאת, בני הדור הזה, מיקל בכך מעט, ולא מקפידים לאמרה, כי משום מה אינם מרגישים בחשיבות אמירת תפילה זו. כיון שסדרי הלימוד השתנו מאד, הדבר קצת נחלש, וצריך תיקון על כך.

אמרנו כי לפי רוב הפוסקים תפילות אלו הן חובה, לבד מהריטב"א והחיד"א הסוברים שהן רשות. ראיתי בפסקי תשובות בסימן ק"י [בהערה 155 שם], בשם ספר דברי חיים מצאנז, כי בגלל שמזניחים את התפילה הזו ואין אומרים אותה, התמעטו בעונותינו הרבים תלמידי חכמים.

מקור הדבר הוא בספר שבט הקהתי [או"ח סימן א] בזה"ל, ויזהר כל אדם לפני שמתחיל ללמוד שיאמרנה. ובפרט בעלי הוראות, כמש"כ הט"ז שם, והרבה מקילין בזה מחסרון ידיעה. כל אדם שלומד הלכות, צריך לומר תפילות אלו, והוא הדין במי שלומד משניות וגמרא. אמנם, מי שלומד אגדות בלבד, כגון מנורת המאור וכו"ב, אין צריך לאמרם.

לא מביא זאת, דמשמע מדבריו שהוא לא תופס כך להלכה. כנראה חזר בו, לפי הבנתו, וז"ל הרמב"ם שם, הנכנס לבית המדרש אומר יהי רצון מלפניך יי' אלהי וכו'. וביציאתו מבית המדרש אומר מודה אני לפניך יי' אלהי וכו'.

והקשה המעשה רוקח כך, כאן לא ביאר רבינו אם דרך חיוב קאמר או דרך עצה טובה. אמנם בפירוש המשנה כתב וז"ל, ואלה שני התפילות חובה לכל מי שיכנס לקרות בביהמ"ד, שהרי לא אמרו בכניסתו מה היה אומר כדי שיהיה סיפור למה שהיה אומר רבי נחוניא בן הקנה, ואז יהיה רשות בידינו. אבל אמר בכניסתו מהו אומר, ר"ל כשיכנס לביהמ"ד מה חייב לומר וכו'.

לפי ענ"ד נראה פשוט, כי מה שהרמב"ם בחיבורו לא כתב שתפילות אלו הן חובה, מפני שהדבר מוכח משם בפשיטות. רק במשניות, הוצרך הרמב"ם לבאר דבר זה, כי שם זה מובא בתוך עניינים אחרים. אבל הרמב"ם קבע הלכה זו בתוך שאר דיני הברכות.

הרמב"ם בפרק עשירי מונה תפילות אלו בתוך הברכות שאדם צריך לברך בפשיטות. הרמב"ם פותח את הפרק ואומר, ברכות אחרות ודברים אחרים הרבה שאין בהן פתיחה ולא חתימה, תיקנו חכמים דרך שבח והודיה להקב"ה. כמו ברכות התפלה שכבר כתבנו, ואלו הן. הבונה בית חדש והקונה כלים חדשים בין יש לו כיוצא בהן בין אין לו מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה.

וכן הרואה את חבירו לאחר שלשים יום מברך שהחיינו, ואם ראהו לאחר שנים עשר חדש מברך ברוך אתה ה' מחיה המתים. הרואה פרי המתחדש משנה לשנה בתחלת ראייתו מברך שהחיינו. שמע שמועה טובה מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם הטוב והמטיב, שמע שמועה רעה מברך ברוך דייך האמת.

ושמעתי בשם הגה"ק מצאנו ז"ל, דמשום שהקילו בהך תפלה, נתמעטו בעוונותינו הרבים תלמידי החכמים. על כן יזהר כל אחד לאמרו, ועל ידי זה לא יכשל בדבר הלכה, ויבין התורה הקדושה.

הוא מחדש ואומר, שבגלל שלא אומרים תפילה זו, נתמעטו תלמידי חכמים. הדברי חיים מצאנו, אמר זאת בזמנו, אבל היום ברוך ה' ישנם הרבה אברכים. שמעתי שבארץ ישראל לבד יש שבעים אלף אברכים בלי עין הרע, כן ירבו. ואם כן צריך להבין לפי מציאות זמננו, מהו זה מיעוט תלמידי החכמים?

אפשר לפרש בשני אופנים. א. שנתמעטו תלמידי חכמים באיכות. ב. עוד אפשר לומר שאפילו שלומדים, אבל הם אינם יודעים את ההלכה למעשה. אם נשאל אותם בהלכה פלונית, האם הדבר אסור או מותר? הוא לא ידע לענות. אם נאמר לו, תתחיל לומר משניות כסדר, ברכות וכו', הוא לא יוכל. אם נבקש ממנו לחזור למשל על כל הלכות בורר בשבת וכיו"ב, או על מסכת מסויימת מתחילתה ועד סופה, או אפילו פרק מסויים, הוא לא ידע.

אבל אם נאמר לו לפלפל, הוא ידע. להגיד סברא, קושיא או תירוץ, הוא יצליח. פלפול ושאלות וכיו"ב, רק זה חשוב כיום. אבל עצם ידיעת התורה, לצערנו זה חסר. וזהו מיעוט תלמידי החכמים שבזמננו.

ע"כ צריכים להדגיש, שתפילות אלו הן חובה. הרמב"ם בפירושו למשנה וברכות פרק רביעי, הוא הראשון שמדייק זאת, מפני שכתוב במשנה, בכניסתו מהו אומר, וביציאתו מהו אומר. וממה שלא נאמר 'מה היה אומר', אלא 'מהו אומר', מוכח שאין המדובר על רבי נחוניא בן הקנה לבדו, אלא על כל אדם. גם רבינו עובדיה מברטנורה שם אומר כך, וכן דעת רוב ככל הפוסקים.

אבל ראיתי במעשה רוקח על הרמב"ם שהעיר ממה שהרמב"ם בחיבורו [ברכות י, דף כ"ג – כ"ד]

הרמב"ם מביא בהמשך, את ברכות ברקים ורעמים, וברכת חכם הרזים, ומקום שנעשו בו נסים לאבותינו, וכן ברכת שככה לו בעולמו, ומשנה הבריות וכו'. ובסוף הפרק הוא מביא ברכת הנכנס להקז דם וכו', ואז הוא מביא את תפילות הנכנס והיוצא מבית המדרש. הרי מובן, שהדבר נמשך אחר תחילת הפרק. וכמו הברכות המובאות בתחילת הפרק, הן חובה, כך גם תפילות אלו הן חובה. אין צריך לומר זאת בפירוש. אם כן, אדרבה, גם בחיבור הרמב"ם סובר שאמירתן היא חובה.

אמנם, לא תיקנו לתפילות אלו הזכרת שם ומלכות, וקבעום לכתחילה כך, אבל אין זה מגרע מעצם חיובם. ומסתבר כי מה שלא תיקנו להם מטבע ברכה בשם ומלכות, מפני שבלאו הכי מברכים כבר שלוש ברכות התורה. ובגלל שרצו להדגיש עניין נוסף בזה, לא תיקנו לפתחם בברוך.

בספר שבט הקהתי שהזכרנו אומר כי גם מי שבקי גדול בגמרא ובהלכות, מצוי שאם נשאל אותו למעשה, הוא לא ידע. ולפעמים אפילו שהוא יודע לענות, הוא אינו תופס את שורש ופרטי השאלה. מפני זה תיקנו חז"ל תפילה מיוחדת שלא יכשלו בזה. והיינו שאין המדובר פה על ידיעת התורה, אלא על ידיעת ההוראה בהלכה למעשה, שלא יצא מכשול. קל וחומר שצריך לזה גם סייעתא דשמיא.

מה שאמרנו, זה תשובה לשאלה אחרת, מדוע תיקנו תפילה נוספת לבד מברכות התורה? התשובה לזה היא, שתפילות אלו, יש שהן תוספת, 'שלא נאמר על טמא טהור'.

לכן חשוב מאד לעורר את העניין הזה, ולעשות לו זכרון מיוחד, שלא נשכח. בש"ע המקוצר [הלכות תלמוד תורה סימס קס"ד הערה ל"ד] הבאתי בס"ד מקורות, שבזמן שנמצאים רבים הלומדים ביחד, לומר התפילה בלשון רבים. לכן נאמר זאת כעת, כולנו יחד.

*

חשבתי לדבר על מה ששלח לי ידידי הרב ליאור מעלם יצ"ו, על נושא הפאות המסולסלות – "הסימנים". לא מקבלים תלמידים לישיבות ולתלמודי התורה בגלל שיש להם פאות, אבל הזמן כעת אינו מספיק, ונדבר על זה בשיעור הבא בעז"ה.

שורת הציבור

שאלה מהקהל: מדוע אומרים 'שלא אכשל בדבר הלכה', וחוזרים וכופלים, 'שלא אומר על טמא טהור וכו'?

תשובת מרן שליט"א: זו שאלה ידועה של המפרשים. יש מתרצים ואומרים, כי לפעמים יש מכשול לאדם, ואפילו שהוא ענה נכון לגופו של עניין, התשובה אינה נכונה מסיבה אחרת. דוגמא לדבר, שאלוהו שאלה על הריאה, והוא התיר. אבל יש בעיא בצומת הגידין. הרי זה 'מכשול בדבר הלכה', ובשביל זה צריכים סייעתא דשמיא. (ענין ליקוטי מהרי"ח, הובא בפסקי תשובות סימן קי הערה 156) ויש עוד פירושים אחרים. והפשט הפשוט, דתני והדר מפרש, שלא ניכשל בדבר הלכה, זה באופן כללי, ואחר כך מפרטים 'שלא נאמר על טמא טהור'.

מודים אנחנו לפניך ה' אלהינו וכו'.

הודעה חשובה!

שיעור זה הוקלד עפ"י שמיעה בעיקר, נערך והגה לפי הבנת העורך. השיעור היה לנגד עיני מרן שליט"א קודם הוצאתו, הוסיף עניינים וציין מקורות, שיפר ותיקן דברים רבים, אולם מפאת העומס הרב המונח על כתפיו, נבצר ממנו לעבור הגהה מדוקדקת, להאיר ולהעיר בהרחבה כבשיעורים שעברו. לאור האמור, בכל ספק או שאלה המתעוררת למעיין בשיעור זה, יש לו לברר היטב את הדבר להלכה ולמעשה אצל מרן שליט"א. הערות ותיקונים יתקבלו ברצון.